

Gyakorlati fogások és eljárások

A fogalmazás tanításáról

Az ember nem lehet eléggé módszeres a fogalmazás tanításánál, hisz tulajdonképen arra kell itt a 8—14 éves gyermekeket rávezetni, hogy egyrészt helyesen lássanak, másrészt meg rendesen és szabatosan fejezzék ki magukat. Ez pedig annál nehezebb feladat, mert még a tehetséges gyermeknek is egész lénye tisztázatlan, konfuzus. A nevelőnek tehát az az első és legfontosabb feladata, hogy rászoktassa a tanulót benyomásainak rendezésére és pontos meghatározására.

1. Mit lát a gyermek maga körül? Dolgokat a maguk saját-ságaival, cselekvő személyeket és állatokat. Mindezek megannyi tárgyai a megfigyelésnek.

A tárgyak és tulajdonságok megfigyelése. A megfigyelésnek elsősorban is közvetlennek kell lennie. „Nyisd ki a szemed, fiam, és nézz jól magad körül: lásd a színeket, az alakokat, a helyzetet, a távolságot, a mozgást. Nyisd ki a füled és figyeld meg a hangokat. Izlelj, szagolj, tapints. Aztán megvan az emberi értelmed, mindezek alapján majd ki tudod fejezni ítéletedet.” S tanulónk tényleg olyan helyesen ki tudja magát fejezni, hogy bámulaiba ejt. De néhány nap múlva szólítsuk fel, hogy írja le a megfigyelt tárgyat, azt tapasztaljuk, hogy fogalmai még mindig nem tiszták.

Hol itt a hiba? Bennünk, tanítóknak. Mert mindig azt kívánjuk a gyermektől, hogy gondolkozzék, holott nem szoktatjuk rá a gondolkozásra. Minden megfigyelőgyakorlatot követnie kell a benső megfigyelésnek, a gondolkozás gyakorlatának. „Nagyon figyelmes voltál, gyermekekem, de most gondolkozzál: hunyd be a szemed és tekints magad elé, lásd újból a színeket, az alakot, a helyzetet, ismételd el a mozgást, tapints kézfeletben és azután mondd el, mit figyelsz meg magadban...” Így szövődnek a benyomások, képződnek az emlékek. Így keletkezik a magunkbanlátás képessége, ami elengedhetetlen feltétele a fogalmazásnak.

Cselekmény megfigyelése. Minden cselekmény a mozgások egymásutánja, vagy cselekményrészletek folyamatos láncolata. Hogy a cselekményt jól meg lehessen figyelni, az egyik tanuló — szükség esetén óraszünetben — többször megismétli. Ezt megint a benső megfigyelés követi: felszólítjuk a tanulókat, hogy a közvetlenül megfigyelt mozgásokat elméjükben újból tekintsék át és azután mondják el.

2. Amikor elértük, hogy a gyermek közvetlenül is, bensőleg is meg tudja figyelni a tárgyakat és cselekményeket, egy lépéssel tovább haladunk és áttérünk a tárgyak leírására s a cselekmények elbeszélésére.

Magyarozgatás, okoskodás útján először is arra tanítjuk meg a gyermeket, hogy meg tudja különböztetni a lényegest a lényegtelenétől és hogy a szükségest a lényeges köré tudja csoportosítani.

Valamely tárgy leírásánál az a lényegtelen (legalább is kezdőkre nézve), ami nem nyújt felvilágosítást az illető tárgy rendeltetése felől, ami nem jelöli meg közelebbről, hogy mire való a leírt dolog. A zsebkés vágásra való; tehát a pengéjére kell több figyelem (acélból van-e, éles-e, fényes-e, tiszta-e stb.), csak azután jön a nyele, tokja stb. Az óra rendeltetése az, hogy jelezze az időt. A leírás sorrendje tehát ez lesz: rugó, kerék, mutató, védőtok, üveg. A leírást lehetőleg a tárgy hasznosságának vagy szépségének méltatásával fejezzük be.

A cselekmény elbeszélésénél a lényegest ez a két kérdés jelöli meg: 1. Mi okból vagy célból történik a cselekvés? 2. Hogyan (a mozdulatok milyen egymásutánjával) csinálják azt? Mire való a horgászás? Hogy halat fogjunk. Hogyan fogjuk a halat? Horgászó-bot, horgok, csalétek, parafa... segítségével. Még a kevésbbé tehetséges gyermek is könnyen megjegyzi a cselekmény részleteit, így hamar eléri azt, hogy kisebb elbeszélést összehozzon. Az elbeszélést lehetőleg azzal fejezzük be, hogy miként vélekedünk a cselekményről (erkölcsi ítélet).

3. Kisebbségi tanulókkal foglalkozva nagyon sok időt kell szentelnünk a csoportban történő cselekmények elbeszélésének. Kiszélesítjük tehát megfigyeléseink körét. „Ézt a cselekményt többen hajtották végre, bizonyos helyen. Már értünk hozzá, hogy egyes dolgokat leírjunk és egyszerű cselekményeket elbeszéljünk. Most kísérjük meg és írjuk le az egyéneknek ezt a csoportját s beszéljük el, hogy együttesen mit cselekedtek.“ Az ilyen csoportos cselekmények motivumához (miértjéhez) rendszerint a következmények láncolata fűződik. Beszéljük el tehát az indítóokokat s a következményeket is. Így készül a feladat terve.

4. Nagy írók segítségülvétele. A felsőbb osztályokban már csak ritkán nyílik alkalom a közvetlen megfigyelésre, a benső megfigyelés pedig egyre nehezebbé válik, mert hiszen itt már az élet fontosabb viszonyainak vázolására kerül a sor. Hol az az utmutató, aki megadja tanítványainknak a kellő általános eszméket s megmutatja, hogy ezek miként érvényesülnek? Hol? A nagy írók látnokok, akik kiterjesztik saját látomásainkat; a gyermekek könnyen megértik, ha a dolgok és cselekmények, amelyeket tárgyal, megfelelnek az ő ifjú tapasztalati körének. Egy-egy szemelvény elolvasása s megbeszélése után hasonló tárgyú fogalmazási gyakorlatot tartunk: a kötött benső megfigyelés után a szabad benső megfigyelésre kerülhet a sor.

Jól válogassuk meg azonban remekíróink műveiből az olvasásra, szavalásra, tollbamondásra alkalmas anyagot, különös tekintettel a fogalmazásra. Ezek a szemelvények tüntessék fel az élet legfontosabb cselekményeit: a lélek, az értelem, a szív, a test kívánalmait; ezek a szemelvények vezessék rá tanítványainkat arra, hogy az életben szívós akaratra, nagy-nagy kitartásra van szükség, hogy megállhassuk helyünket.

Kovács László.